

Wiesław Charczuk

Siedleckie Towarzystwo Naukowe
acharczuk5@o2.pl

Południowe Podlasie w akcji „Burza” latem 1944 roku

Southern Podlasie in action “Burza” (“Tempest”) in the summer of 1944

SUMMARY

In this article, the author took up the problem of showing the action “Burza” (“Tempest”) in southern Podlasie in July and August 1944. From a military point of view, this area was an important element of the fighting on both sides of the Eastern Front. The Red Army opened the way to Warsaw and then to Berlin. An important point of the struggle of fighting in Southern Podlasie was the inclusion of Home Army units. In total, about 10,000 soldiers were mobilized for the “Tempest” operation in the Podlasie regions of the Home Army.

Keowords: World War II, Operation “Storm”, Podlasie, Home Army, Soviet Army, Germany

STRESZCZENIE

Autor podjął problem akcji „Burza” na terenie południowego Podlasia w lipcu i sierpniu 1944 r. Teren ten stanowił z punktu militarnego ważny element walk obu stron frontu wschodniego. Armii Czerwonej otwierał drogę na Warszawę a następnie na Berlin. Ważnym punktem zmagania walk na Południowym Podlasiu było włączenie się oddziałów Armii Krajowej. Ogółem do akcji „Burza” zmobilizowano w obwodach podlaskich AK ok. 10 000 żołnierzy. Szczególnie ciężkie walki toczyły się o Siedlce, które trwały od 24 do 31 lipca 1944 r. W czasie akcji „Burza” zginęło ok. 120 żołnierzy AK i NSZ. Dramat żołnierzy AK i innych organizacji zbrojnych rozegrał się po zakończeniu akcji „Burza”, kiedy oddziały NKWD dokonały rozbrojenia i aresztowania dowództwa i żołnierzy AK. Wielu zostały wywiezionych do łagrów sowieckich.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, akcja „Burza”, Podlasie, Armia Krajowa, armia sowiecka, Niemcy

Przez południowe Podlasie rozumiem tereny, które administracyjnie, politycznie i etnicznie dzisiaj należą do województwa mazowieckiego oraz stanowiące północno-wschodnią część województwa lubelskiego. Podlasie na przestrzeni dziejów zmieniało swój obszar. W okresie II Rzeczypospolitej tereny te wchodziły do północnej części województwa lubelskiego, a objęte zostały granicami powiatów: siedleckiego, łukowskiego, radzyńskiego, bialskiego i wschodniej części województwa warszawskiego: powiat sokołowski i węgrowski¹. Terytorialnie obszar ten zamykają począwszy od wschodu i południowego wschodu rzeka Bug, granice powiatów Biała Podlaska, Radzyń Podlaski, a od zachodu Wisła na odcinku Maciejowice, zaś północną stanowi Bug, Liwiec i granica powiatów Węgrów, Sokołów Podlaski i Mińsk Mazowiecki².

Latem 1944 r. Podlasie stało się widownią zaciętych zmaganiań niemiecko-sowieckich w wyniku podjętej przez Sowietów ofensywy 23 czerwca 1944 r. na terytorium dzisiejszej Białorusi pod kryptonimem „Bagration”³. W zmaganiach sowiecko-niemieckich południowe Podlasie stanowiło ważny obszar pod względem militarnym Frontu Wschodniego. Jego opanowanie wyprowadzało Armię Czerwoną (dalej: ACz) na podejścia do Warszawy, a stamtąd bezpośrednio na Berlin – stolicę III Rzeszy⁴. Militarne sukcesy ACz na terenach dzisiejszej Białorusi stworzyły perspektywę wydłużenia operacji, stąd też na teren południowego Podlasia miały uderzyć siły 1 Frontu Białoruskiego (dalej: FB) dowodzone przez marszałka Konstantego Rokossowskiego. Przeciwnikiem marszałka Konstantina Rokossowskiego była 2 Armia polowa dowodzona gen. Waltera Weissa⁵ i 9 Armia gen. Nikolausa von Vormanna⁶. Łącznie zgrupowane siły niemieckie liczyły ponad

¹ J. Tyszkiewicz, *Podlasie. Kształtowanie się nazwy i terytorium do końca XIX stulecia*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie na Terenie Województwa Siedleckiego”, 1982, z. 3, s. 6–7; G. Korzeń, *Tajna oświata na Południowym Podlasiu i Wschodnim Mazowszu 1939–1944*, Siedlce 2006, s. 12.

² M. Biernacka, *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu. Tradycje historyczne a współczesne przemiany*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 41–47.

³ H. Królikowski, *Działania wojenne na Ziemi Siedleckiej w 1944 roku*, [w:] *Z dziejów wojskowości polskiej. Księga jubileuszowa profesora Kazimierza Pindla w 70. rocznicę urodzin*, pod red. J. Gmitruka, W. Włodarkiewicza, Warszawa–Siedlce 2008, s. 591; *Rozгромienie Grupy Armii „Centrum” na Białorusi, Litwie i we wschodniej Polsce*, Warszawa 1956, s. 82.

⁴ T. Sawicki, *Działania wojenne na Podlasiu latem 1944 roku*, „Szkie Podlaskie”, 1994, z. 4, s. 39.

⁵ Tenże, s. 40.

⁶ T. Sawicki, *Niemieckie wojska lądowe na froncie wschodnim czerwiec 1944 – maj 1945 (struktura)*, Warszawa 1987, s. 62.

363 tys. żołnierzy i 1100 czołgów⁷. Część z tych sił obsadziła ważne obiekty, takie jak elektrownie, młyny, kościoły, dworce kolejowe i budynki administracji publicznej, które miała zdobyć Armia Krajowa. Niemieckie siły wojskowe i policyjne brały udział w walce z ruchem oporu, w tym w akcjach pacyfikacyjnych oddziałów AK, Narodowych Sił Zbrojnych, Batalionów Chłopskich, czy Uderzeniowych Batalionów Kadrowych zmobilizowanych w ramach akcji „Burza”.

Sowieckie dowództwo na naradzie u Józefa Stalina podjęło decyzję zmiany działań operacyjnych na terenie Polski wschodniej, która wynikała z przyczyn politycznych. W Moskwie został powołany marionetkowy rząd w postaci Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, a na siedzibę Stalin wybrał Chełm. Tam ogłoszono manifest PKWN a dopiero potem przeniesiono do Lublina, aby podnieść rangę „Manifestu”. Stąd też Józef Stalin nakazał jak najszybciej opanować to miasto. Decyzja, którą podjął Stalin, a była ona natury politycznej, miała daleko idące konsekwencje militarne dla dalszego działania wojsk 1 FB. W wyniku podjętej w Moskwie korekty operacyjnej wojsk sowieckich na odcinku lubelskim, zamiast jednej armii, skierowano cztery, w tym 2 Armię Pancerną, pozostawiając na odcinku siedleckim tylko 47 Armię⁸. Wydana dyrektywa dla 1 FB, który miał opanować rejon Brześcia i Siedlec, po korekcie brzmiała, aby prawym skrzydłem uderzyć w kierunku na Warszawę⁹, zaczęła się kruszyć. Działania zbrojne w obszarze między Brześciem a Siedlcami zaczęły się przeciągać. Mimo zdobycia tych miast, nie doszło do zamknięcia w „kotle” wojsk niemieckich. Tymczasem szybkie związki taktyczne ACz pod dowództwem gen. lejtn. Nikołaja Gusiewa odrzuciły jednostki niemieckie wchodzące w skład VIII Korpusu Armii pod Międzyrzec Podlaski i Białą Podlaską i już 24 lipca sowieckie czołwki dotarły pod Siedlce¹⁰.

Zgodnie z rozkazem Komendy Głównej z 9 kwietnia 1942 r. AK miała odtwarzać na Podlasiu jednostki Wojska Polskiego, które stacjonowały tu przed wojną: 34 pp, który stacjonował przed wojną w Białej Podlaskiej, 35 pp w Łukowie i Brześciu, 22 pp i 9 pal w Siedlcach oraz dowództwo 9 DP, które stacjonowało w Siedlcach¹¹. Według tego planu Okręg Lublin, który

⁷ Obliczenia własne autora.

⁸ G. Żukow, *Wspomnienia i refleksje*, Warszawa 1970, s. 692.

⁹ P. Matusak, E. Pawłowski, T. Rawski, *Druga wojna światowa 1939–1945*, t. II, Siedlce 2003, s. 37–47.

¹⁰ T. Sawicki, *Działania wojenne...*, s. 41.

¹¹ M. Lisiewicz, *Plan Burza*, Warszawa 1990, s. 60.

objął strukturalnie część Podlasia, w pierwszym rzucie miał odtworzyć 1 i 3 DP, a w drugim 27 DP i Wołyńską Brygadę Kawalerii. Nie było w planach odtworzenia 9 DP. Plan uległ zmianom po włączeniu obwodów podlaskich do Okręgu Lublin AK. Opracowany plan w Inspektoracie Radzyńskim przez gen. Ludwika Bittnera i jego sztab operacyjny zakładał w lutym 1944 r. odtworzenie 9 DP w ramach planu „Burza”¹². Zgodnie z planem powstania powszechnego, Obwód Siedlce miał odtworzyć 22 pp – dowódca mjr Marian Zawarczyński „Ziemowit”, który został przekazany do 8 DP, odtwarzanej przez podokręg wschodni, inspektorat Radzyń Podlaski – dowódca mjr Konstanty Witkowski „Müller”, Obwód Biała Podlaska miał odtworzyć trzy bataliony 34 pp, załączkiem I batalionu miał być Oddział Partyzancki dalej: OP 34 por. Stefana Wyrzykowskiego „Zenon”, II batalionu – OP por. Stanisława Chmielarskiego „Lech” i III batalionu – OP ppor. Aleksandra Wereszko „Roch”¹³. Na mocy rozkazu wydanego przez KG AK 23 marca 1944 r. Okręg Lubelski znalazł się w trzeciej strefie uruchamiania akcji „Burza” (po pierwszej – Wilnie, Polesiu, Białymstoku, drugiej – we Lwowie i Warszawie). Komendanci okręgów otrzymali upoważnienie z KG AK, by samą decyzję uruchamiania „Burzy” w terenie scedować na inspektorów rejonowych i dowódców dywizji.

W koncepcji Komendy Głównej Armii Krajowej (dalej: KG AK) plan „Burza” zastąpił plan powstania powszechnego na rzecz powstań strefowych, a więc w okręgach, do których docierała linia frontu. W tych okręgach AK przystąpiono do łączenia oddziałów partyzanckich w kompanie i bataliony¹⁴. Doświadczenia z przebiegu „Burzy” na Wołyniu i Litwie oraz stosowana taktyka ACz wobec okręgów AK, które realizowały akcje „Burza” na Kresach Wschodnich, gdzie podjęły próby opanowania przez jednostki AK Wilna i Lwowa¹⁵. Komendant Główny AK biorąc pod uwagę doświadczenia z walk o Wilno i Lwów 23 marca 1944 r. wydał rozkaz uzupełniający do planu „Burza” dla pozostałych okręgów wschodnich (Wilno,

¹² P. Matusak, *Generał Ludwik Bittner 1892–1960. Żołnierz i polityk*, Siedlce 2008, s. 111.

¹³ A. Wereszko, *W szeregach walczącego Podlasia. Zapiski oficera Armii Krajowej i Zrzeszenia wolność i Niezawisłość 1939–1947*, Biała Podlaska 2006, s. 160; I. Caban, Z. Mańkowski, *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w Okręgu Lubelskim 1939–1944 cz. pierwsza. Zarys monograficzny*, Lublin 1971, s. 176–177.

¹⁴ Komendant Sił Zbrojnych w Kraju przestrzegał przed mobilizowaniem dużych oddziałów mających wziąć udział w „Burzy” w obawie, że mogą być rozbite przez wycofujących się Niemców i odrzucone na zachód jeszcze przed wykonaniem zadania na własnym terenie. *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*, t. III, *Armia Krajowa*, Warszawa–Londyn 1999, s. 568.

¹⁵ K. Komorowski, *Doświadczenia wojskowe polskiej konspiracji*, [w:] *Polski wysiłek zbrojny w drugiej wojnie światowej. Bilans, wnioski, doświadczenia*, Warszawa 1999, s. 70–78.

Nowogródek, Polesie, Białystok i Obszar Lwów), który również otrzymały Obszar I Warszawa i Okręg Lublin, gdzie przynależały strukturalnie obwo-
dy AK na południowym Podlasiu. W rozkazie KG zalecał, aby oddziały AK
wzięły czynny udział w oswojeniu okręgu przez uderzenie na niemiec-
kie straże tylne. Uderzenie powinno być nastąpić z chwilą wycofywania
się Niemców, nawet bez powszechnego zarządzenia „Burzy” przez KG AK.
Nakazywano oddziałom AK bezwzględne wykonywanie akcji „Burza”,
niezależnie od zachowania się sowietów w stosunku do żołnierzy AK. Wo-
bec wkraczających oddziałów ACz i 1 Armii WP pod dowództwem gen.
Zygmunta Berlinga, oddziały AK miały walczyć z Niemcami u boku ACz,
nie wstępować w szeregi armii Berlinga, nie rozbrajać się¹⁶.

Wobec rozwijającej się sytuacji militarnej na froncie wschodnim, akcja
„Burza” stanowiła zmodyfikowany plan powstania opracowany przez KG
AK, który został uzgodniony z Naczelnym Wodzem, a przez niego z plana-
mi strategicznymi zachodnich aliantów. Zdaniem było wykorzystanie ope-
racyjnego znaczenia ziem polskich dla strategii koalicji, która trzeba jasno
powiedzieć nie była jednolita. Odmienną koncepcję na zwycięstwo w tej
wojnie miał Józef Stalin, inną alianci¹⁷. Dlatego też plan „Burza”, który zro-
dził się w KG AK jesienią 1943 r., miał polegać na lokalnych akcjach zbroj-
nych wymierzonych w okupanta niemieckiego w miarę przesuwania się
frontu wschodniego przez ziemie polskie. Oddziały AK miały nękać tylne
jednostki wycofującego się Wehrmachtu, prowadzić wzmożoną dywersję,
głównie na płaszczyźnie dezorganizacji linii komunikacyjnych. Po bitwie
stalingradzkiej dowództwo KG AK zdawało sobie sprawę, że „wyzwolenie”
ziem polskich przyjdzie ze wschodu, że wejdą w pościgu za Niemcami
jednostki ACz. Na to pytanie musieli odpowiedzieć dowódcy operacyjni
AK, którzy mieli informacje o akcji „Burza” na Wołyniu i Wileńszczyźnie,
gdzie po wspólnych walkach z Niemcami jednostki AK były rozbrajane i in-
ternowane przez NKWD i Smiersz. Negatywne doświadczenia z tamtych
terenów dawały informację dowództwu AK na południowym Podlasiu, że
trzeba zastosować inne działania, zwłaszcza, że ten teren stanowił ważny
obszar również dla Polskiego Państwa Podziemnego. Był szczególnie ak-
tywny w działalności konspiracyjnej, zarówno w zakresie społecznego opo-

¹⁶ K. Sobolewski, *Wspomnienia z walk Grupy Operacyjnej „Wschód” AK w widłach Bugu i Wisły*, d. Archiwum Wojskowego Instytutu Historycznego (potem Wojskowe Biuro Badań Historycznych), sygn. III/49/98, k. 22.

¹⁷ P. Matusak, *Akcja „Burza” na Podlasiu*, [w:] *Podlasie w czasie II wojny światowej*, pod red. W. Ważniewskiego, Siedlce 1997, s. 90.

ru, tajnej oświaty, prasy, walki partyzanckiej. Jego znaczenie strategiczne wzrosło po agresji III Rzeszy na ZSRR 22 czerwca 1941 r., kiedy stało się bezpośrednim zapleczem Wehrmachtu na froncie wschodnim. Przez teren południowego Podlasia przebiegały główne linie komunikacyjne Berlin–Moskwa, linie łączności telefonicznej, szlaki zaopatrzenia Wehrmachtu na froncie wschodnim, przede wszystkim Armii „Środek”. Walory strategiczne i militarne południowego Podlasia podnosiły jego wartość i rzutowały na znaczenie bieżących działań AK i odtwarzanych tu oddziałów 9 DP AK, a zwłaszcza zadań na okres wystąpień powstańczych.

Akcję „Burza” na południowym Podlasiu należy rozpatrywać na dwóch odrębnych terenach: w Okręgu Lubelskim i Okręgu Warszawskim, do których strukturalnie wchodziły obwody: Siedlce, Węgrów, Mińsk Mazowiecki, Sokołów Podlaski i Garwolin weszły do Podokręgu Wschodniego Obszaru Warszawskiego, natomiast obwody Łuków, Biała Podlaska i Radzyń Podlaski do Okręgu Lubelskiego¹⁸. Stąd też zadania, które otrzymały okręgi, były dostosowane do ich operacyjnego położenia: Obszar Warszawski, gdzie przynależały od końca 1943 r. do utworzonego podokręgu Warszawa–Wschód powiaty podlaskie: Garwolin, Siedlce, Sokołów Podlaski, Mińsk Mazowiecki, Węgrów, otrzymały zadanie osłony Warszawy, tj. nie dopuszczenia do stolicy niemieckich oddziałów odsieczy. Osiągnąć to zamierzano poprzez zniszczenie w poszczególnych obwodach administracji okupanta, jego oddziałów bezpieczeństwa, organów partyjnych oraz przez zdobycie obiektów, których utrata uniemożliwiłaby Niemcom panowanie na danym terenie¹⁹.

Natomiast Okręg Lubelski miał nękać wycofującego się nieprzyjaciela i opanować główne ośrodki miejskie w chwili zbliżania się ACZ²⁰. Po pewnych modyfikacjach planu z 10 lipca 1944 r. dla Okręgu Lubelskiego działania miały mieć wyłącznie charakter partyzancki a nie regularnych walk. Zakładano działania małymi jednostkami, np. w sile plutonu, nie planowano zdobywania miast czy większych osiedli, natomiast nie wykluczano udziału jednostek AK w samoobronie miast, a także, gdyby nastąpiła niemiecka kontrofensywa, oddziały polskiego podziemia miały przystąpić do

¹⁸ T. Bór-Komorowski, *Armia Podziemna*, Warszawa 1986, s. 221.

¹⁹ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar warszawski*, [w:] *Operacja „Burza” i powstanie warszawskie 1944*, pod red. K. Komorowskiego, Warszawa 2004, s. 276.

²⁰ *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej tom III Armia Krajowa*, pr. zb. pod red. płk. dypl. Stanisława Lityńskiego i Adama Sawczyńskiego, Londyn 1950, s. 623–629.

stałego współdziałania z jednostkami ACz²¹. Rozpoczęta operacja sowiecka 23 czerwca 1944 r. na terenach dzisiejszej Białorusi i rozpoczęte działania na południu 1 Frontu Ukraińskiego 13 lipca 1944 r.²² zaskoczyły dowództwo AK, które nie zdołało należycie przygotować się do poszczególnych faz walk²³ oraz wejścia do nich oddziałów AK. Stąd też w poszczególnych obwodach wchodzących w skład Okręgu Lubelskiego „Burza” przebiegała w pośpiechu, żywiołowości i improwizacji. Starano się trzymać instrukcji, rozkazów. Jednak szybki ruch wojsk sowieckich w znacznej mierze to uniemożliwił.

26 lipca 1944 r. komendant obszaru warszawskiego gen. bryg. Albin Skroczyński „Łaszcz” wydał rozkaz wykonania akcji „Burza” w podokręgu wschodnim AK, która już i tak była w toku²⁴. W związku z wybuchem w stolicy powstania 1 sierpnia 1944 r. podokręg wschodni otrzymał, jako dodatkowe zadanie, przeszkodzenie napływowi ze wschodu oddziałów niemieckich na pomoc garnizonowi niemieckiemu w Warszawie. Wobec komplikacji sytuacji militarnej w podokręgu wschodnim, wykonanie zadania okazało się niewykonalne. Na przebieg „Burzy” na południowym Podlasiu duży wpływ miały walki 2. i 9. Armii niemieckiej z nacierającymi wojskami 1 FB na przedpolu Warszawy i Siedlec²⁵.

Do akcji „Burza” w Inspektoracie Radzyń Podlaski – dowódca płk Stefan Drewnowski „Roman” – przystąpiono 2 lipca 1944 r. wymarszem Oddziału Partyzanckiego dalej: (OP) 34 pp „Zenona” w rejon koncentracji. Z obwodów Radzyń Podlaski, Biała Podlaska i Łuków, utworzono zgrupowanie „Północ”, liczące ponad 8000 żołnierzy. Najlepiej zorganizowanym obwodem w inspektoracie radzyńskim był Obwód Radzyń Podlaski – dowódca mjr Konstanty Witkowski „Müller” – który liczył ok. 5000 żołnierzy²⁶, następnie Obwód Biała Podlaska – dowódca ppłk Stefan Drewnowski „Roman” – którego liczebność do przeprowadzenia akcji „Burza” szacowano na ok. 4000 żołnierzy. Najślabszy był Obwód Łuków – dowódca kpt.

²¹ Z. Mańkowski, *Okręg Lublin*, [w:] *Operacja „Burza”...*, s. 262–263.

²² *Rozgromienie Grupy Armii „Centrum” na Białorusi, Litwie i we wschodniej Polsce*, Warszawa 1956, s. 82.

²³ Wybuch powstania powszechnego miały poprzedzić trzy fazy: okres wzmożonego nasłuchu „Ownas”, okres czujności „Oczu” i stan pogotowia „Stapog”.

²⁴ W. Sroczyńskiego, *Relacja żołnierza AK podokręgu „Białowieża”*, d. Archiwum Wojskowego Instytutu Historycznego (potem Biuro Badań Historycznych), sygn. III/49/ / 171, s. 16–19

²⁵ P. Matusak, *Europa walcząca 1939–1945*, Siedlce 2005, s. 219; H. Piskunowicz, *Związek Walki Zbrojnej-Armia Krajowa na Podlasiu*, [w:] *Związek Walki Zbrojnej-Armia Krajowa na Podlasiu*, red. K. Pindel i A. Kołodziejczyk, Siedlce 1998, s. 75–83

²⁶ W. Kempa, *Na przedpolach Warszawy*, Siemianowice Śląskie 2008, s. 230–231.

Franciszek Lenarczyk „Feliks” – liczący 320 żołnierzy AK²⁷. Sztab Inspektoratu Radzyń Podlaski został przemianowany na sztab 9 DP AK, którego dowódcą został gen. Ludwik Bittner „Halka”. Zgodnie z planem odtwarzania Obwód Biała Podlaska miał odtworzyć 3 bataliony, które tworzyły 34 pp. W skład III batalionu AK weszła kompania Batalionów Chłopskich pod dowództwem por. Juliana Czuby „Marian”²⁸.

Na południowym Podlasiu za przebieg akcji „Burza” był odpowiedzialny dowódca 9 DP AK gen. L. Bittner „Halka”. Jego sztab znajdował się w miejscowości Leszczanka²⁹. Stan osobowy 9 DP AK na czas akcji „Burza” wynosił 2430 żołnierzy³⁰. Celem oddziałów wchodzących w skład 9 DP AK było wykonywanie akcji dywersyjnych w komunikacji wroga, obrona terenu, ludności oraz opanowanie głównych ośrodków administracyjnych w Białej Podlaskiej, Radzyniu Podlaskim, Międzyrzeczu Podlaskim, Łukowie oraz ważnych obiektów na tym terenie, np. lotniska, fabryki, elektrownie, mosty, budynki stacji kolejowych³¹. 8 maja 1944 r. do OP „Zenon” przybył dowódca 9 DP AK gen. L. Bittner „Halka”, który wydał rozkazy, m.in. 1 lipca oddział miał przejść na południe od szlaku kolejowego i drogowego Międzyrzec Podlaski–Brześć i osiągnąć do połowy lipca rejon wsi Witoroż. Ponadto oddział otrzymał zadanie wysadzenia mostów na rzece Krzna na wschód od Białej Podlaskiej, oraz mostów na szosie Biała Podlaska–Wisznice. Zdaniem oddziału było przeprowadzenie ataku na lotniska niemieckie w Białej Podlaskiej i Małaszewiczach. W trakcie walk OP „Zenona” miał współdziałać z jednostkami ACz w walkach o Białą Podlaską i Międzyrzec Podlaski, następnie zabezpieczyć przed zniszczeniem i rabunkiem newralgiczne punkty i najważniejsze obiekty użyteczności publicznej w Białej Podlaskiej, np. stację kolejową, lotniska, pocztę, magistrat, elektrownię, starostwo, koszary 34 pp i 9 pułku artylerii lekkiej oraz zabezpieczyć inne obiekty przed zniszczeniem i rabunkiem³².

Wykonując rozkaz do akcji „Burza” OP 34 pp por. „Zenona” 2 lipca 1944 r. wyruszył w wyznaczone miejsce docierając do wsi Lipniaki, w re-

²⁷ R. Grafik, *Przywrócona pamięć*, Łuków 2013, s. 35.

²⁸ D. Sikora, *Bataliony Chłopskie w powiecie bialskim w latach okupacji hitlerowskiej*, „Rocznik Białkopodlaski”, 2000–2001, t. VIII–IX, s. 69.

²⁹ S. Kordaczuk, *Rozkaz udziału w akcji „Burza”*, „Echo Katolickie”, nr 45, 2010, s. 22.

³⁰ A. Charczuk, *Związek Walki Zbrojnej–Armia Krajowa na południowym Podlasiu w latach 1939–1944*, Siedlce 2004, s. 549 (rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Humanistycznym Akademii Podlaskiej w Siedlcach obecnie Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach).

³¹ P. Matusak, *Generał Ludwik Bittner...*, s. 112.

³² S. Kordaczuk, *Rozkaz udziału...*, s. 22; D. Sikora, *ZWZ-AK w powiecie bialskim 1939–1944*, „Rocznik Białkopodlaski”, 2000–2001, t. VIII–IX, s. 95.

jon osi Brześć–Międzyrzec Podlaski, ale 30 km na zachód od wyznaczonego miejsca. Zostały wysłane w różne kierunki patrole rozpoznawcze, m.in. do Białej Podlaskiej. Wyznaczone miejsce oddział osiągnął dopiero 17 lipca i przystąpił do akcji. W Polskowoli 12 lipca 1944 r. gen. L. Bittner dokonał inspekcji OP por. „Zenona”, wysoko ocenił stan bojowy, morale żołnierzy, uzbrojenie oraz odznaczył Krzyżem Walecznym wielu żołnierzy w tym Alinę Chrzanowską–Fedorowicz „Marta” – szefa sanitariatu (poetkę, kronikarkę oddziału), która tak wspominała ten fakt: „generał Bittner ofiarował mi coś więcej niż to odznaczenie. Oto dostałam awans do Komendy Sanitariatu całego Inspektoratu Radzyńskiego. Pasując się z żołnierską służbistością, odważyłam się poprosić generała, by mi pozwolił pozostać w oddziale. Popatrzył na mnie przenikliwie niebieskimi oczyma – zezwalam. Każdy jego przyjazd do oddziału był przeżyciem – świętem. Nasi chłopcy w oficerkach, rogatywkach z orzełkami, kurtkach żołnierskich – prężyli się na bacność przed starszym, łysiejącym panem w skromnym, cywilnym ubraniu (...). Wtedy w Polskowoli generał „Halka” omawiał z „Zenonem” plany operacji „Burza” (...). Miał być odtworzony 34 pp, a my w nim jako I batalion”³³. Następnie 25 lipca 1944 r. doszło do spotkania oddziału z plutonem rozpoznawczym 378 DP płk Iwana Pawłowa z 47 armii ACz gen. lejtn. Nikołaja Gusiewa, gdzie ustalono wspólne działania zbrojne na Międzyrzec Podlaski³⁴. Wspólnie z żołnierzami ACz o Międzyrzec Podlaski walczył oddział ppor. Roberta Domańskiego „Jarach”. Po akcji koło Strzyżówki „Jarach” otrzymał od dowódcy 378 DP zadanie pójścia na pierwszą linię frontu. Słabe uzbrojenie i brak odpowiedniego przygotowania do działań z regularnymi jednostkami frontowymi, wiązałoby się z zagładą plutonu. Wobec odmowy wykonania rozkazu sowieckiego dowódcy, oddziałowi zagroziło rozbrojenie i internowanie przez Sowietów. Jednak to tego nie doszło i pluton wrócił do swojego batalionu. Tego dnia kompania por. S. Wyrzykowskiego „Zenon” wspólnie z oddziałem kpt. Łagwinowicza z 278 pp 175 DP ACz i 378 Dywizją Kubańską płk I. Pawłowa uderzyły na Białą Podlaską. Żołnierze AK zajęli dzielnicę Wola od strony południowej, zabezpieczono elektrownię i fabrykę drewna Raabego³⁵. W walce o miasto Biała Podlaska po stronie polskiej straty wyniosły 10 zabitych żołnierzy, straty ACz wyniosły 40 za-

³³ Rel. A. Chrzanowskiej–Fedorowicz, [w:] B. Wachowicz, *To „Zośki” wiara. Gawęda o harcercskim batalionie AK „Zośka”*, Warszawa 2007, t. IV, cz. 1, s. 190 i n.

³⁴ J. Sroka, *Wyzwolenie Białej Podlaskiej*, „Słowo Podlasia”, nr 30, 1984, s. 3.

³⁵ P. Tarkowski, *Biała Podlaska w latach 1944–1989*, Biała Podlaska 2011, s. 13–14.

bitych³⁶. W walkach z Niemcami w ramach akcji „Burza” wziął udział II batalion 34 pp AK kpt. Józefa Strzęciwilka „Dunin”, który z jednostkami ACz walczył o Łomazy. W lasach koło Grabarki na południe od Białej Podlaskiej zgrupowano pozostałe oddziały 34 pp, m.in. ppor. Aleksandra Wereszki „Roch”, por. Stanisława Chmielarskiego „Lech” i batalion BCh ppor. Juliana Czuby „Marian”. Zgrupowanie tych oddziałów na linii między Janówką–Leszczanką–Witrożą ułatwiło ACz przełamanie niemieckiej linii obrony na przedpolu Białej, zwłaszcza na odcinku 211 DP ACz. W trakcie walk na drodze Jażwiny–Piece, uratowano grupę mężczyzn, których Niemcy zamierzali użyć jako żywe tarcze³⁷. OP 35 pp miał za zadanie w ramach akcji „Burza” opanować miasto Międzyrzec Podlaski. W nocy z 11 na 12 lipca 1944 r. II i III batalion 35 pp liczące 170 żołnierzy dowodzone przez mjr Konstantego Witkowskiego zajęły rejon miejscowości Strzakły aby stamtąd uderzyć na Międzyrzec Podlaski. W tym czasie patrole z 35 pp przeprowadziły szereg akcji dywersyjnych i zbrojnych na oddziały własowców i Niemców, m.in. w okolicy Brzozowicy urządzono zasadzkę na oddział własowców, który został doszczętnie rozbity. Zdobyto konie, broń i prowiant³⁸. Żołnierzy z 35 pp AK odwiedzili oficerowie z 1 AWP na czele z poetą Lucjanem Szenwaldem, by rozmawiać z nimi na temat wstąpienia w szeregi 2 AWP. Do konkretnych uzgodnień co do wstąpienia w szeregi armii komunistycznej nie doszło, gdyż przybył mjr Konstanty Witkowski „Müller” z informacją, że 35 pp zdobył miasto Radzyń Podlaski, w którym władzę przejęła Powiatowa Delegatura RP na Kraj i AK, BCh. Również 26 lipca Międzyrzec Podlaski został opanowany przy pomocy jednostek ACz przez AK, która objęła władzę w mieście. Przejęcie władzy w miastach podlaskich przez Powiatowe Delegatury RP na Kraj wywołało sprzeciw sowietów, którzy naciskając płk Kazimierza Tumidajskiego „Marcin” zmusili go do wydania 26 lipca rozkazu do wszystkich podległych mu oddziałów AK Lublin nakazującego złożenie broni. Według tego rozkazu żołnierze 9 DP AK mieli składać broń w Łukowie i Białej Podlaskiej. Rozkaz wywołał wśród żołnierzy AK chaos i dezorganizację, z tego względu, że 26 lipca trwały jeszcze rozmowy na temat dalszego współdziałania komendanta obwodu radzyńskiego i dowódcy 35 pp AK mjr K. Witkowskiego „Müllera” z jednostkami ACz w walce z Niemcami. W międzyczasie od 29 lipca do 4 sierpnia dowódca 35 pp AK mjr K. Witkowski prowadził rozmowy z dowódcą odcinka frontu ACz gen.

³⁶ P. Matusak, *Akcja „Burza”...*, s. 94.

³⁷ *9 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, pr. zb., Pruszków 1995, s. 119.

³⁸ Tamże.

Nikołajem Gusiewem na temat dalszej współpracy bojowej i odtworzenia 9 DP AK do walki z Niemcami, organizacyjnie podległej KG AK i Naczelnemu Wodzowi w Londynie, a operacyjnie czasowo podporządkowanej gen. Karolowi Świerczewskiemu – dowódcy 2 AWP. Po dotarciu do Radzyna, mjr K. Witkowski został aresztowany przez NKWD, w trakcie rozmów z nim proponowano wcielenie żołnierzy 35 pp do 2 AWP. „Müller” odmówił, wtedy do miejscowości Lipniak przybył w towarzystwie wyższych oficerów ACz płk NKWD Nikołaj vel Natan Szpilewoj, który został przyjęty przez por. Jerzego Skolińca „Kruk”. Po latach por. „Kruk” tak wspominał to spotkanie z sowietami: „Z Radzyna otrzymałem gryps, że ppłk „Müller” jest aresztowany. Rozmowy były bardzo przykre. Ostatecznie zakomunikowano nam, że żołnierze pójdą do Kąkolewnicy, gdzie złożą starą broń i otrzymają nową. Po oficerów o godz. 20.00 miały przyjechać samochody i – jak powiedział płk Szpilewoj – zawieźć do polskiego dowództwa. Wszyscy oczywiście wiedzieli, w jakim celu prowadzono rozmowy...”³⁹. O rozmowach sowietów z polskimi dowódcami został powiadomiony, meldunkiem członka Rady Wojennej 47 armii ACz gen. mjr. Korolowa, gen. Nikołaj Bułganin⁴⁰ – członek Rady Wojennej 1 Frontu Białoruskiego. Rzeczywiście dowódcy AK z różnych jednostek prowadzili rozmowy: ppłk Stefan Drewnowski z oficerami 47 armii ACz, mjr Konstanty Witkowski z szefem oddziału politycznego 125 gwardyjskiego korpusu Nikiforowem i kpt. Sazonowem w Leszczance.

W trakcie rozmów prowadzonych przez poszczególnych dowódców terenowych AK z sowietami przekazano 6 Armii Powietrznej ACz 7 lot-

³⁹ F. Gryciuk, P. Matusak, *Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944–1945. Wybór źródeł*, t. I, Siedlce 1995, s. 105–107.

⁴⁰ Nikołaj Aleksandrowicz Bułganin, (ur. 11 czerwca 1895 w Niżnym Nowgorodzie, zm. 24 lutego 1975 w Moskwie) – radziecki wojskowy, działacz partyjny i polityk, uczestnik rewolucji październikowej, Marszałek Związku Radzieckiego (26 listopada 1958 zdegradowany do stopnia generała-pułkownika), minister sił zbrojnych ZSRR (1947–1949), minister obrony ZSRR (1953–1955), prezes Banku Państwowego ZSRR (1938–1940), członek Komitetu Centralnego KPZR i Biura Politycznego KC KPZR, premier RFSRR (1937–1938), wicepremier (1938–1940) i premier ZSRR (1955–1958). W czasie II wojny światowej Bułganin odgrywał istotną rolę w rządzie radzieckim, a także w Armii Czerwonej. Nadano mu stopień wojskowy generała-pułkownika (generała trzygwiazdkowego), mimo iż nigdy nie był dowódcą frontowym. Zasiadał w Państwowym Komitecie Obrony. Pełnił też funkcję zastępcy Ludowego Komisarza Obrony. Był de facto głównym agentem Józefa Stalina w Sztabie Generalnym Armii Czerwonej. W 1944 był pełnomocnikiem rządu radzieckiego przy PKWN. Opracowano na podstawie: B. Potyrała, H. Szczegółka, *Czerwoni marszałkowie. Elita Armii Radzieckiej 1935–1991*, Zielona Góra 1997; B. Potyrała, W. Szlufik – *Who is who? Trzygwiazdkowi generałowie i admirałowie radzieckich sił zbrojnych z lat 1940–1991*, Częstochowa 2001; *Słownik biograficzny marszałków Związku Radzieckiego*, t. I, Koszalin 2004.

ników amerykańskich, których samolot bombowy Amerykańskich Sił Powietrznych B-17G należący do 452 Grupy Bombowej 8 Armii Powietrznej USA został zestrzelony przez Niemców 21 czerwca 1944 r. Samolot wystartował z lotniska w Anglii i kierował się na Ukrainę, do Połtawy. Podczas lotu nad południowym Podlasiem maszyna została dostrzeżona przez załogi myśliwców Luftwaffe Me-109 należące do Jagdgeschwader 51.6 Flotte Luftwaffe-51, które wykonywały loty z lotniska Krzewica pod pobliskim Międzyrzecem Podlaskim. Bombowiec został trafiony i zaczął płonąć. Samolot B-17G spadł koło miejscowości Woroniec niedaleko Białej Podlaskiej. Po szczęśliwym opuszczeniu przez załogę na spadochronach płonącej „Latającej Fortecy” (w tym miejscu warto wspomnieć o barbarzyństwie niemieckich pilotów, którzy strzelali do pilotów opadających na spadochronach) jeden z nich został ranny w udo, ale udało mu się szczęśliwie wylądować w łąkach żyta w miejscowości Swory, gdzie okoliczne dziewczęta udzieliły mu pomocy⁴¹. Zachowanie się niemieckich pilotów, można określić jako zbrodnię dokonaną w powietrzu, piloci niemieccy nie respektowali konwencji haskiej⁴², a mianowicie 21 czerwca 1944 r. pod niebem Krzewicy w walce Me-109 zestrzeliły jednego Mustanga, który wpadł w korkociąg i runął na ziemię w płomieniach. Jego pilot Frank T. Sibbert, ratował się na spadochronie, ale pilot niemiecki nie dał za wygraną i strzelał z pokładowego KM do opadającego, zabijając Sibberta. W chwili śmierci por. Frank Sibbert miał 24 lata, pochowany na cmentarzu parafialnym w Międzyrzeciu Podlaskim, po wojnie jego zwłoki ekshumowano i przewieziono do Stanów Zjednoczonych.

Piloci zostali przejęci przez żołnierzy z OP 34 „Zenona”, który kwaterował we wsi Harachwosty pow. łosickim i widzieli przez lornetkę cały przebieg zdarzeń⁴³. Siedmiu lotników przejęli partyzanci „Zenona”, zaś pozostałych trzech dostało się do niewoli niemieckiej. Lotnikami uratowanymi przez OP 34 „Zenona” byli: Louis R. Hernandez (pierwszy pilot), Thomas J. Madden (drugi pilot), Alfred R. Lea (nawigator), Joseph Baker (bombardier), Anthony Hutchinson (mechanik), Herschell Wise (strzelec

⁴¹ Relacje pisemne Mieczysława Kalickiego z Grochówki, Tadeusza Oleksiaka z Krzewicy, Mieczysława Stefaniuka z Olszanki i Jacka Zachariasza z Międzyrzecza Podlaskiego przekazane autorowi 9.10.2020 r.

⁴² P. Solhaj, *Wybrane zagadnienia z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego oraz odpowiedzialności karnej żołnierzy. Monografia*, Kraków 2018, s. 32.

⁴³ Relacje pisemne Mieczysława Kalickiego z Grochówki, Tadeusza Oleksiaka z Krzewicy, Mieczysława Stefaniuka z Olszanki i Jacka Zachariasza z Międzyrzecza Podlaskiego przekazane autorowi w dn. 9.10.2020 r.

boczny), Robert Gilbert (strzelec boczny)⁴⁴, których przejęli ppłk Abramow i kpt. Szykow z 175 DP ACz. Przy kontaktach z sowietami, żołnierze AK mieli okazję dozbroić się. Za wódkę od czerwonarmistów kupowali broń i amunicję, np. szef magazynu 76 DP ACz sierż. Finogienow sprzedał 2 rkm, 2 pm, 7 strzelb, Kriwonosow – pistolet⁴⁵. W depeszy ppłk Stefan Drewnowski – Inspektor Radzyń Podlaski wystosował do gen. Kazimierza Sosnkowskiego – Naczelnego Wodza depeszę, w której informował, że z dniem 30 lipca w północnej części powiatu Biała Podlaska została zakończona akcja „Burza”. W wyniku jej trwania zadano spore straty wojskom niemieckim, zdobyto duże ilości broni, amunicji i sprzętu wojskowego, np. w zasadzce przygotowanej przez oddział „Zenona” na szosie Biała Podlaska–Łomazy, pomiędzy Łomazami a Dubowem, partyzanci zablokowali szosę młockarnią, uniemożliwiając przejazd samochodom niemieckim. W wyniku strzelaniny, jaka się wywiązała, po stronie polskiej poległo dwóch żołnierzy Stanisław Koc „Atleta” i Zbigniew Mieczysław Kwiek „Hermes”, zaś po stronie nieprzyjacielskiej straty wyniosły 14 zabitych żołnierzy, zdobyto samochód i broń⁴⁶. W celu zabezpieczenia się przed atakiem zbrojnym oddziałów partyzanckich, Niemcy zabrali z leśnych osad: Aleksandrówka, Michałówka i Młyniec grupę kilkudziesięciu kobiet, mężczyzn i dzieci. Traktowali tę gromadę bezbronnych ludzi jako osłonę przed niespodziewanym atakiem partyzantów, jako „żywe tarcze”. W grupie tej znaleźli się również mieszkańcy Białej Podlaskiej: Bolesław Cybulski, nieznan z imienia Antoniuk, Zdzisław Sałacki, Jan Popławski, Antoni Kierko, Celina Rajpert z córką, i ranna Stanisława Popławska⁴⁷.

W wyniku trwania akcji „Burza” w obwodach podlaskich wchodzących do Okręgu Lubelskiego straty polskie wyniosły 55 zabitych i 25 rannych⁴⁸, m.in. w trakcie walk w zachodniej części Obwodu Biała Podlaska w trójkącie Witoroż–Łomazy–Grabarka polegli pod Łomazami: Stanisław Koc „Atleta”, Zbigniew Mieczysław Kwiek „Hermes”, Bolesław Dąbrowski „Zdzisław”, Zdzisław Ponikowski, Zdzisław Bałacha „Burwin”, Bogusław Jastrzębski „Boguś”, Mieczysław Wojtowicz „Groźny”, Janusz Olszewski „Janusz”, Krzysztof Orzechowski „Oksza”, Jan Kotasiewicz „Sewan”, Wła-

⁴⁴ Relacja Tadeusza Sobieszczaka udzielona Autorowi w 2011 r.

⁴⁵ P. Matusak, *Generał Ludwik Bittner...*, s. 122.

⁴⁶ S. Kordaczuk, *Pomnik w Łomazach*, „Echo Katolickie”, nr 22, 2008, s. 20.

⁴⁷ Tenże.

⁴⁸ P. Matusak, *Generał Ludwik Bittner...*, s. 122.

dysław Bocian „Żuraw”⁴⁹. Pod koniec lipca 1944 r., zwłaszcza po zdobyciu 31 lipca 1944 r. Siedlec przez ACz, skomplikowała się sytuacja 9 DP AK. Dowódca dywizji gen. Ludwik Bittner „Halka” prowadził nadal rozmowy z dowódcą 47 armii ACz gen. lejtn. Nikołajem Gusiewem na temat dozbrojenia żołnierzy podlaskiej dywizji w broń, zwłaszcza w artylerię do dalszej walki z Niemcami. Informacje nadchodzące z różnych części kraju zajętego przez ACz nie napawały optymizmem. Sowieci przy pomocy jednostek NKWD i Smiersz, stosując metody siłowe, rozbrajali jednostki AK. Dotyczyło to również i 9 DP AK, po nieudanej próbie udzielenia pomocy walczącej od kilku dni stolicy, gen. „Halka” 6 sierpnia 1944 r. po mszy polowej w Leszczance i po spotkaniu z żołnierzami wydał rozkaz o rozwiązaniu i rozbrojeniu dywizji.

Część obwodów podlaskich organizacyjnie należała do Obszaru Warszawskiego Podokręgu Wschodniego „Białowieża”, który do akcji „Burza” zmobilizował 3855 żołnierzy⁵⁰. Obwód Siedlce „Sowa” zmobilizował od 5500 do 6000 żołnierzy⁵¹ (są to dane bardzo zawyżone, wg najnowszych ustaleń Obwód „Sowa” zmobilizował ok. 1000 żołnierzy⁵², Węgrów „Smoła” – 530, i Sokołów Podlaski „Sęp”, „Proso” – 948. Komendantem „Białowieży” został płk Hieronim Suszczyński „Szeliga”⁵³. W lipcu 1944 r. Obwód Sokołów liczył 3000 zaprzysiężonych żołnierzy AK i NSZ⁵⁴. Do akcji „Burza” w wyznaczonych punktach zgłosiło się 2200 ludzi, z czego zmobilizowano 748 uzbrojonych żołnierzy, co stanowiło 34% przybyłych⁵⁵.

Ogólnie do akcji „Burza” na terenie obwodów zmobilizowano ok. 10 000 żołnierzy⁵⁶. Według moich obliczeń na terenie Obwodu Siedlce (na terenie obwodu AK Siedlce do realizacji planu przystąpił I batalion 22 pp. Kompania liczyła ok. 120 ludzi, posiadała ok. 70% karabinów, od 15 do 20% pistoletów i ok. 10% pistoletów maszynowych i kilka rkm)⁵⁷, Węgrów i Sokołów Podlaski (II batalion 22 pp odtwarzał Obwód Sokołów Podlaski. Na koncentracji w Bażantarni 27 lipca sformowano II batalion 22 pp dowodzo-

⁴⁹ Relacja Tadeusza Sobieszczaaka udzielona Autorowi w 2011 r.

⁵⁰ A. Charczuk, *Związek Walki Zbrojnej-Armia Krajowa...*, s. 544.

⁵¹ *Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, Warszawa, b.d.w., s. 24.

⁵² A. Charczuk, *Związek Walki Zbrojnej-Armia Krajowa...*, s. 542-545.

⁵³ Z. Gnat-Wieteska, *Z dziejów „drugiej konspiracji”*, Pruszków 2009, s. 7.

⁵⁴ W. Charczuk, *Plan i przebieg akcji „Burza” na terenie powiatu sokołowskiego latem 1944 roku*, „Sokołowski Rocznik Historyczny”, t. IV, 2016, s. 153.

⁵⁵ Tenże, s. 154.

⁵⁶ Obliczenia Autora na podstawie opracowania Z. Gnat-Wieteska, *Z dziejów „drugiej konspiracji”*, Pruszków 2009.

⁵⁷ J. Strychalski, *Realizacja planu „Burza”*, „Nowe Echo Podlasia” nr 33, 1992, s. 8-9.

ny przez mjr. J. Sasina „Kopka”. Batalion liczył 600 żołnierzy uzbrojonych i umundurowanych)⁵⁸. Ogółem w obwodach Siedlce, Sokołów Podlaski, Węgrów zmobilizowano do akcji „Burza” około 2555 żołnierzy, których zgrupowano w trzech batalionach 22 pp.:

1. Batalion w sile 856 żołnierzy (21 oficerów, 31 podoficerów i 813 szeregowych) pod dowództwem mjr. Mariana Zawarczyńskiego „Ziemiowita” podzielony na dwie kompanie (po 3 plutony w każdej) operujące na osi Międzyrzec Podlaski–Siedlce oraz na osi Konstancyń–Łosice–Siedlce. Wyposażony był w 8 ckm, 15 rkm, 320 kb, 75 pm, 115 pistoletami, 2 kb przeciwpancernymi, 1 granatnikiem i 295 granatami.
2. Batalion w sile 748 żołnierzy (17 oficerów, 28 podoficerów, 703 żołnierzy) pod dowództwem mjr. Jerzego Sasina „Kopki” podzielony na dwie kompanie (po 3 plutony w każdej) operujące od przeprawy na Bugu – na zachód od Drohiczyzna po Sokołów Podlaski oraz od przeprawy na Bugu na południe od Nuru do Sokołowa Podlaskiego. Wyposażony był w 5 ckm, 12 rkm, 245 kb, 82 pm, 130 pistoletów, 1 kb przeciwpancerny i 254 granaty.
3. Batalion w sile 951 żołnierzy (19 oficerów, 27 podoficerów, 905 żołnierzy) pod dowództwem por. Ludwika Wolańskiego „Lubicz”, podzielony na 1 spieszony szwadron 7 Pułku Ułanów Lubelskich (w sile 3 plutonów) operujący na osi Siedlce–Mińsk Mazowiecki oraz kompania (złożona z 2 plutonów) na osi Stoczek Łukowski–Mińsk Mazowiecki, a także 1 pluton Kedywu operujący na osi Stanisławów–Okuniew. Wyposażony był w 11 ckm, 17 rkm, 432 kb, 108 pm, 184 pistolety, 3 kb przeciwpancerne, 2 granatniki i 190 granatów⁵⁹.

Obwód Garwolin do akcji „Burza” zmobilizował 156 żołnierzy uzbrojonych w dwa ckm, 22 pm jeden kb przeciwpancerny⁶⁰. Akcja „Burza” na terenie Obwodu Garwolin rozpoczęła się 23 lipca. Z rozkazu mjr. Władysława Szkuty żołnierze AK mieli zaatakować kolumnę taborów niemieckich, które przez Garwolin zdążyły w kierunku Warszawy. Oddziały AK 27 lipca 1944 r. dokonały ataku na wieś Rębków, Borki i Stoczek. W tych wioskach będących w pobliżu koncentracji sił polskich, znajdowały się pododdziały niemieckiej 73 DP w sile kompanii. Po polskim ataku, Niemcy zostali zmuszeni do opuszczenia terenu w kierunku Wilgi. Polacy zdobyli jeden ckm, radiostację, kilka

⁵⁸ J. Pawlak, *Burza w siedleckim* – relacja z 1994 r. w zbiorach Autora.

⁵⁹ A. Urban, *Powstańcza Trylogia - „Burza” na wschodnim Mazowszu (cz. 1)*, <http://mws.org.pl/artukul.powstancza-trylogia--burza-na-wschodnim-mazowszu-cz-1,6008>.

⁶⁰ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar Warszawski, [w:] Operacja „Burza”...*, s. 282–283.

pancerfaustów i kilka kb⁶¹. Na terenie Obwodu Garwolin akcja „Burza” zakończyła się 30 lipca 1944 r.

Na terenie Obwodu Mińsk Mazowiecki „Mewa-Kamień” akcja „Burza” rozpoczęła się w nocy z 25/26 lipca 1944 r., kiedy to pluton dywersyjny pod dowództwem ppor. Jana Golińskiego wysadził tory kolejowe na trasie Warszawa–Siedlce, pomiędzy Mińskiem Mazowieckim a Dębem Wielkim. Do akcji „Burza” zmobilizowano na terenie obwodu 241 żołnierzy AK uzbrojonych w dwa ckm, 182 kb, 30 pm i 40 granatów⁶². Pieczę nad obwodem z ramienia AK sprawował por. Ludwik Wolański „Lubicz”. Głównie działania wojenne koncentrowały się na osi Kałuszyn–Mińsk Mazowiecki. Oddziały AK atakowały wycofujące się na zachód oddziały niemieckie w rejonie Cegłowa, Mrozów i Kałuszyna. W okolicach Mieni 30 lipca szwadron 7 pułku ułanów pod dowództwem rtm. K. Chodkiewicza stoczył bój z Niemcami. Do walki z Polakami Niemcy użyli samolotów. Akcja „Burza” na terenie obwodu zakończyła się 31 lipca w momencie wejścia sowietów do Mińska Mazowieckiego.

Na przebieg „Burzy” na tym obszarze istotny wpływ miały walki 2. i 9. Armii niemieckiej z nacierającymi wojskami 1. Frontu Białoruskiego na przedpolach Warszawy i Siedlec oraz wybuch powstania warszawskiego⁶³. Ponadto poważnym utrudnieniem była postawa ACz i sowieckiego aparatu bezpieczeństwa wobec mobilizacji polskiego podziemia: „Dwudziestego szóstego lipca rano otrzymaliśmy rozkaz od „Ziemowita” [Marian Zawarczyński], komendanta Obwodu Siedlce, aby włączyć się do akcji „Burza”. Nastąpiła mobilizacja wszystkich żołnierzy Armii Krajowej. Mieliśmy dołączyć do Rosjan i walczyć o miasto Siedlce, a później iść dalej za armią radziecką. Doszliśmy do lasu Lipniak pod Siedlcami. W lesie już była artyleria armii radzieckiej. Poszliśmy z oficerami, żeby się zameldować. Kazali nam zająć miejsce w Lipniaku przy nich i czekać na decyzję ich komendy. Kiedy tak siedzieliśmy, podszedł do nas ruski major, pijany i zaczął rozmawiać z chłopakami. U Zdzicha Flisowskiego zobaczył kolty i zapytał, czy może obejrzeć. Zdzicho pokazał mu te dwa kolty, siódemkę i dziewiątkę. Tamten obejrzał, powiedział „harosze” i schował sobie za pas. Zdzicho poprosił go, żeby oddał. Wtedy major mu powiedział: „Durne wy! Jutro was wszystkich rozbiją, załadują na samochody i pojedziecie do Rosji! Tam was czekają syberyjskie obozy!”⁶⁴.

⁶¹ Z. Gnat-Wieteska, *Armia Krajowa Obwód „Gołąb” – Garwolin*, Pruszków 1997, s. 189–190.

⁶² J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar Warszawski*, [w:] *Operacja „Burza”...*, s. 282–283.

⁶³ P. Matusak, *Europa walcząca...*, s. 219.

⁶⁴ A. Szostek, *Moje wspomnienia*, Sochaczew 2004, s. 158–160.

Po zajęciu Łukowa sowiecka szybka grupa konno-zmechanizowana gen. Władimira Kriukowa prowadziła natarcie w kierunku na Siedlce, które odgrywało istotną rolę dla obu stron: sowieckiej i niemieckiej, ze względu na znajdujący się ważny węzeł komunikacji kolejowej i drogowej. Przez Siedlce biegły trasy komunikacyjne łączące Brześć z Warszawą. Stąd też Niemcy przywiązywali dużą wagę do utrzymania tego miasta, jako ważnego punktu oporu na trasie na Warszawę. O istotnej roli Siedlec w niemieckim systemie obrony świadczy rozkaz dowództwa 2 armii, który otrzymał dowódca IV KPanc. Obergruppenführer Herbert Gille: „IV KPanc SS ma utrzymać Siedlce i oswobodzić rejon wokół miasta, szczególnie na północnym-wschodzie. W kierunku zachodnim utrzymać szosę z Siedlce do Kałuszyna i uniemożliwić przeciwnikowi przedostanie się przez nią na północ”⁶⁵.

Fot. 1. PzKpfwVAusf. A „Panther” nr 414 z 4./I./SS Panzer-Regiment 3 podczas przejazdu przez miejscowość Węgrów w stronę Siedlec, 28 lipca 1944 r. Źródło: <https://www.dookolarzeszy.pl/2021/01/iss-panzer-regiment-3-totenkopf-w.html>

⁶⁵ T. Sawicki, *Podlasie w niemieckich planach wojennych (wiosna – lato 1944 r.)*, [w:] *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa na Podlasiu*, pr. zb. pod red. K. Pindla i A. Kołodziejczyka, Siedlce 1998, s. 81.

Niemcy przerzucili w rejon Siedlec 3 Dywizję Pancerną SS „Totenkopf” pod dowództwem gen. mjr SS Helmutha Beckera, która weszła w skład IV KPanc SS pod dowództwem Obergruppenführera Herberta Gille⁶⁶, przerzuconą z rejonu Białegostoku i podporządkowaną 9. Armii niemieckiej pod dowództwem gen. Nikolausa von Vormanna oraz 2. Armii, którą dowodził gen. Walter Weiss⁶⁷. Po sukcesach ACz w operacji brzesko-siedleckiej, Niemcy zakładali za wszelką cenę zatrzymać natarcie na Siedlce. Ponadto Niemcy do obrony miasta skierowali 5. Dywizję Pancerną SS „Wiking”. Generał W. Weiss rozpoznał plany sowieckie i w rejon Siedlec ściągnął w celu wzmocnienia południowego skrzydła poza Dywizjami Pancernymi (5 i 3), 102 DP, 541 Dywizję Grenadierów Ludowych. 3 DPanc. SS „Totenkopf” 25 lipca zajęła pozycje obronne w rejonie Siedlec. Na jej wyposażeniu znajdowały się, m.in. czołgi typu średniego PzKpfw V „Panther”⁶⁸.

Fot. 2. Czołg PzKpfw V „Panther” Ausf. A z 3 DPanc. SS „Totenkopf”, Siedlce ul. Hauptstraße, Józefa Piłsudskiego (obecnie) przy kościele św. Józefa, w głębi widać dach drewnianego domu, który stoi do dzisiaj przy ul. Tadeusza Kościuszki (obecnie), 25–27 lipca 1944 r. Źródło: J. Ledwoch, *Waffen SS – jednostki pancerne*, Warszawa 1993.

⁶⁶ H. Stańczyk, *Działania zbrojne na Polesiu, Podlasiu i wschodnim Mazowszu*, [w:] *Działania militarne na Mazowszu i w Polsce północno-wschodniej*, red. nauk. W. Wróblewski, Warszawa 2000, s. 421.

⁶⁷ Tenże, *Działania zbrojne...*, [w:] *Działania militarne...*, s. 414.

⁶⁸ J. Ledwoch, *Waffen SS – jednostki pancerne*, Warszawa 1993, s. 38.

W walce o Siedlce Niemcy z rejonu Białej Podlaskiej skierowali 73. Dywizję Piechoty i 170. Pułk Grenadierów wspomagany przez samochody pancerne, czołgi i działa szturmowe. W ramach akcji „Burza” żołnierze 22 pp AK z Obwodu Siedlce „Sowa” otrzymali zadanie opanowania miasta, opanowania lotniska niemieckiego znajdującego się w Starej Wsi i wykonania ataku na siedzibę gestapo i żandarmerii⁶⁹.

Do działań w ramach akcji „Burza” w Siedlcach oddziały AK przystąpiły zgodnie z rozkazem mjr. Mariana Zawarczyńskiego „Ziemowit” już 20 lipca 1944 r. Sztab obwodu znalazł siedzibę w majątku rodziców Barbary Wachowicz w Krzymoszach, leżących w pobliżu Siedlec. W mieście w stanie gotowości bojowej został postawiony oddział ppor. Czesława Dylewicza „Krukowski”, który w początkowym okresie liczył 22 żołnierzy uzbrojonych w pistolety maszynowe, jeden lkm, jeden piat i jeden pancerfaust. Na jednego żołnierza oddziału przypadało średnio 4–5 granatów⁷⁰. Dzięki współpracy z dezerterskim – Polakiem z Pomorza (pochodził z okolic Tczewa) plut. Karolem Lewandowskim, który z Wehrmachtu przeszedł do oddziału „Krukowskiego”, i Niemcem pochodzącym z Nadrenii, żołnierzom AK w Siedlcach udało się rozminować kilka bloków mieszkalnych przy ul. 22 Pułku Piechoty, mosty garwoliński i łukowski, gmach banku, starostwa i poczty przy ul. Marszałka Piłsudskiego oraz katedrę i Gimnazjum im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego. Warto podkreślić, że rozminowanie obiektów w mieście było możliwe dzięki tym dwóm żołnierzom niemieckim, którzy należeli do „Pi-Batalion” – batalionu pionierów zajmujących się minowaniem, stąd też znali plany zaminowania Siedlec⁷¹. Po rozminowaniu obiekty zostały obsadzone przez żołnierzy siedleckiego Kedywu.

W nocy z 24/25 lipca 1944 r. natarcie na miasto podjęły dywizje 2. gwardyjskiego korpusu kawalerii. 17 gwardyjska dywizja kawalerii gen. Kursakowa nacierała od południowego wschodu, zaś gwardyjska dywizja kawalerii gen. Jagodina od południa⁷². Natarcie wojsk sowieckich zakończyło się niepowodzeniem.

W trakcie walk o Siedlce do oddziału AK dołączyły dwa plutony żołnierzy dobrze uzbrojonych „Miecz i Pług” w sile ok. 60 ludzi pod dowództwem ppor. Kazimierza Hofmana „Topór”⁷³. Ciężkie walki toczyły się

⁶⁹ L. Dmowski, „Burza na Podlasiu”, „Echo Podlasia”, nr 28, 1994, s. 7.

⁷⁰ J. Gozdawa-Golebiowski, *Obszar warszawski*, [w:] *Operacja „Burza”...*, s. 288.

⁷¹ F. Gryciuk, *Siedlce 1944-1956*, Warszawa 2009, s. 27.

⁷² W. Kempa, *Na przedpolu...*, s. 298.

⁷³ W. Charczuk, *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939-1947*,

w obronie elektrowni w Siedlcach. W trakcie próby opanowania budynku elektrowni przez Niemców, sekcja AK dowodzona przez Z. Wachowicza zniszczyła granatami i butelkami z benzyną niemiecki czołg⁷⁴.

Fot. 3. Gmach budynku banku w czasie okupacji niemieckiej przy obecnej ul. J. Piłsudskiego 70 w Siedlcach, dzięki żołnierzom Kedywu ppor. Czesława Dylewicza „Krukowskiego” został uratowany przed wysadzeniem przez Niemców w lipcu 1944 r. (zbiory prywatne Wiesława Charczuka).

27 lipca 1944 r. jednostki ACz ponowiły atak na Siedlce, jednak w wyniku niemieckiego kontrataku atak powiódł się tylko częściowo. W walkach w kierunku na Siedlce walczyła 17. gwardyjska dywizja kawalerii⁷⁵. W walkach na kierunku siedleckim brał udział 11. korpus pancerny gen. Iwana Juszczyka⁷⁶. 35. gwardyjski pułk kawalerii opanował cementownię znajdującą się na południowo-wschodnim skraju miasta, zaś 61. gwardyjski pułk

Siedlce 2003, s. 147; J. Pawlak, *Nie walczyli dla sławy i krzyży. Ośrodek I ZWZ-AK Siedlce „Sówka” 1939–1944*, Warszawa 1996, s. 123; Dowódcą jednostki „Miecz i Pług” był były właściciel piwiarni przy Piłsudskiego 76 w Siedlcach, który zmobilizował do walk o Siedlce ok. 60 żołnierzy, jego żołnierze mieli za zadanie wystawić czujki wzdłuż ulicy Piłsudskiego. Warto nadmienić że łącznikiem „MiP” między Siedlcami a terenem był Tadeusz Śbieszczak.

⁷⁴ S. Lewandowska, *Ruch oporu na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 1976, s. 388.

⁷⁵ W. Kempa, *Na przedpolu...*, s. 296.

⁷⁶ W skład korpusu wchodziły: 20 brygada pancerna, 36 brygada pancerna, 65 brygada pancerna, 12 brygada zmotoryzowana, 50 gwardyjski pułk czołgów ciężkich, 1461 pułk dział pancernych, 1493 pułk dział pancernych i 93 batalion motocyklowy, tamże, s. 31; s. 304.

kawalerii zajął Grabianów⁷⁷. Następnie 35. gwardyjski pułk kawalerii przy wsparciu ogniowej wyrzutni raketowych BM-13, popularnie nazywanych „katuszą”, prowadził natarcie wzdłuż torów kolejowych. Wojska sowieckie zdołały wyprzeć Niemców z terenu parowozowni. Szczególną determinacją w utrzymaniu terenu parowozowni w Siedlcach odznaczyli się żołnierze lejtnanta Szwiecowa broniąc terenu parowozowni przed atakami niemieckimi⁷⁸. W końcowej fazie walki o Siedlce swoimi działaniami wspierał 1979 pułk artylerii przeciwlotniczej z 64 dywizji artylerii przeciwlotniczej⁷⁹. 29 lipca 1944 r. czołgi T-34 i JS-2 z 36 BPanc pod dowództwem płk. Żyrakowa rozpoczęły próbę ataku na miasto. Następnego dnia do walk weszły pułki dywizji 1281, 1289 i 1285, których zadaniem było oskrzydlenie nieprzyjaciela, np. pułk Timofijewa Dołbasonowa miał oskrzydlić od północy bagien i wejście do miasta od strony Węgrowa⁸⁰.

Szczególnie ciężkie walki toczyły się na południowy zachód od miasta, gdzie wojska niemieckie wyszły na głębokie tyły 3. gwardyjskiej dywizji kawalerii. W samym mieście trwały ciężkie walki, Niemcy wprowadzili do boju ciężkie czołgi typu PzKpfw. VI „Tiger”⁸¹. Miejskie oddziały AK wzięły udział, jako piechota, w natarciu czołgów Samodzielnego Korpusu Pancernego ACz w kierunku północnym szosą sokołowską. Atak ten Niemcy odparli, niszcząc 9 czołgów. W okresie 27–30 lipca 1944 r. oddziały w ramach „Burzy” przeprowadziły szereg akcji zbrojnych poza Siedlcami, m.in. połączone plutony AK i Batalionów Chłopskich pod dowództwem Cezarego Sochackiego „Jeż” (AK) i Mariana Grzebisza „Wicher” (BCh) udaremniły pacyfikację wsi Wiśniew pow. siedlecki. Niemcy chcieli spalić miejscowość, tutaj sytuację uratował sowiecki czołg wjeżdżając do wsi⁸². Grupa żołnierzy AK pod dowództwem Czesława Zbuckiego „Cygan” uniemożliwiła spalenie Łosic przez pluton SS⁸³. Oddziały rejonu Krześlin rozbiły magazyn organizacji Todt w Krześlinie, zdobywając m.in. broń. Prowadzono walki o Wyczółki. Walki o Siedlce i koncentrację 22 pp nadzorował bezpośrednio inspektor ppłk Lucjan Szymański „Janczar”, działający w rejonie Mińska Mazowieckiego⁸⁴.

⁷⁷ Tamże, s. 304.

⁷⁸ Tamże, s. 304.

⁷⁹ Tamże, s. 34.

⁸⁰ J. Grudzień, M. Hauszyld, Z. Juśkiewicz i Z. Kraśnicki, *Pierwsze dni wolności*, „Tygodnik Siedlecki”, Nr 31, 1980, s. 4.

⁸¹ Tamże, s. 310; *Reporterzy SS w akcji 3 DPanc. SS „Totenkopf” w walkach o Siedlce 30 lipca 1944 roku*, „Militaria XX wieku”, nr 6 (15) 2009, s. 30–35.

⁸² L. Dmowski, „Burza na Podlasiu” „Echo Podlasia”, nr 30, 1994.

⁸³ A. Charczuk, *Związek Walki Zbrojnej-Armia Krajowa...*, s. 557.

⁸⁴ Relacja Józefa Solnicy „Żuk” z 1993 r. w posiadaniu Autora.

31 lipca po silnym bombardowaniu i przygotowaniu artyleryjskim, w tym wykorzystaniu wyrzutni raketowych BM-8 typu „Katiusza”, wojska sowieckie przystąpiły do szturm, walki trwały do południa, kiedy ostatecznie zostały z Siedlce wyparte wojska niemieckie. Tego dnia po zaciętych walkach 3 batalion kpt. Szelesta z 1281 pułku strzeleckiego zdobył zburzony dworzec kolejowy⁸⁵.

Fot. 4. Walki o Siedlce 29 lipca 1944 r. Dwaj grenadierzy pancerni z SS-Panzer-Grenadier-Regiment 6 „Theodor Eicke” mijają zniszczone T-34 i T-34-85 z 20. Brygady Pancerniej. Źródło: <https://www.dookolarzeszy.pl/2021/01/iss-panzer-regiment-3-totenkopf-w.html>

W walkach wzięli udział żołnierze 165. dywizji piechoty dowodzonej przez płk. Nikołaja Kaładze ze 129. korpusu piechoty 47 ACz, którzy zajęli Broszków. Żołnierzy ze 165. dywizji piechoty wspierał 1295. pułk dział pancernych. W składzie pułku dział pancernych udział w bitwie o Siedlce od 29 lipca 1944 r. brała 3 bateria pod dowództwem Wasilija S. Krykowa⁸⁶.

W walkach o miasto, poza jednostkami Acz, walczyły oddziały AK, NSZ i „Miecz i Pług”. Drużyną NSZ, która brała bezpośredni udział w walkach o Siedlce w szeregach „Miecza i Pługa”, dowodził Józef Pogonowski

⁸⁵ J. Garbaczewski, *Walki o Siedlce w 1944 r.*, „Tygodnik Siedlecki”, nr 32, 2017, s. 21.

⁸⁶ W. Kempa, *Na przedpolu...*, s. 310.

„Sęp”⁸⁷. Walki o miasto były zaciekle co ilustruje opis: „Tu i ówdzie wi- dać było słupy dymu – płonęły zapalone pociskami domy i zabudowania przy ulicach: Janowskiej, Rozkosz, Starowiejska. Ponieważ siedlecka straż pożarna wcześniej ewakuowała się z miasta – ogień rozprzestrzenił się. Po wyludnionych ulicach przemykają się nieliczni mieszkańcy ratujący swój dobytek, patrole Kedywu oraz zmieniające się na bojowych pozycjach nie- mieckie załogi wsparte wozami pancernymi i czołgami”⁸⁸. W walce o mia- sto zginęło 6. żołnierzy AK, m.in. żołnierze Kedywu: Roman Gostkowski „Wesoły”, Jan Ołdakowski „Mętniak”, Lucjan Ługowski „Luty”, Zbigniew Pliszka „Wrak”⁸⁹, Józef Wołosz „Jog”, plut. Karol Lewandowski „Miner” (dezertor z Wehrmachtu) – zginął broniąc budynku elektrowni miejskiej a 7. zostało rannych⁹⁰.

W tym samym czasie co w Siedlcach toczyły się również walki za wycofującym się wrogiem. Patrole AK atakowały cofające się oddziały nie- przyjaciela na drogach powiatu siedleckiego. Do większych walk doszło z Niemcami pod Wojnowem na linii Siedlce – Czeremcha⁹¹. Warto podkre- ślić, że w broń i amunicję żołnierzy AK z ośrodków Sarnaki, Łosice i Mor- dy zaopatrzyli Węgrzy z wycofującej się z Niemcami na zachód dywizji piechoty, np. oddział BCh z Łosic został dozbrojony przez żołnierzy węg- ierskich, którzy przekazali „3 karabiny maszynowe, 3 pistolety maszyno- we i kilka skrzynek amunicji”⁹². Skuteczne działania prowadziły oddziały AK na trasie Brześć – Siedlce w rejonie Krzeska i Zbuczyna, m.in. plutony dowodzone przez ppor. Bolesława Prochenkę „Zdanowski”, ppor. Stani-

⁸⁷ W. Charczuk, *Obóz Narodowy w Siedlcach w latach 1939-1944*, [w:] *V wieków dziejów Siedlec*, pod red. nauk. D. Grzegorzczuka i P. Matusaka, Siedlce 2011, s. 204; J. Potryra-Kowalska, *Konspiracja i podziemie narodowe w powiecie siedleckim w latach 1939-1950*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. 17, 2019, s. 235.

⁸⁸ J. Pawlak, *Nie walczyli...*, s. 123.

⁸⁹ Zbigniew Pliszka przed wojną służył w 6 Batalionie Saperów w Brześciu n/ Bugiem. W czasie okupacji niemieckiej należał do Kedywu. Brał udział w różnych akcjach dywersyjnych i sabota- żowych, np. w akcji 28/29 lutego 1944 r. wysadzenia niemieckiego pociągu pod Borkami Kosami. W trakcie walk o Siedlce w ramach akcji „Burza” bronił budynku elektrowni. 27 lipca 1944 r. został ranny, z pola walki rannego Zbigniewa Pliszkę wyniósł do Szpitala Miejskiego Witalis Skorupka. Tam po kilku dniach w wyniku odniesionych obrażeń Zbigniew Pliszka zmarł. Vide: S. Kordac- zuk, *Siedlecka księga chwwały 1914-1944. Mieszkańcy regionu w walce o wolność i niepodległość*, Siedlce 2018, s. 192.

⁹⁰ J. Solnica, *Moja walka w ZWZ-AK na terenie powiatu siedleckiego*, Siedlce 2004, s. 58; L. Dmowski, *Lipcowa „Burza na Podlasiu”*, „Echo Podlasia”, nr 28, 1994, s. 7.

⁹¹ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar warszawski*, [w:] *Operacja „Burza”...*, s. 290.

⁹² Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, sygn. akt R-IV-9/145, Czesław Zbucki – re- lacja.

sława Łastowieckiego „Nirwana” i ppor. Stanisława Hałki „Ryś” wspólnie z oddziałami sowieckimi opanowały Zbuczyn, zdobywając 15 samochodów, 2 działa, wiele broni maszynowej i ręcznej oraz jeńców, których przekazano oddziałom sowieckim⁹³.

31 lipca Niemcy zostali wyparci z Siedlec. Ze wspomnień Lucjana Dmowskiego wyłania się przerażający obraz miasta tuż po zakończonej walce: „gdy umilkły strzały, zjawiłem się w mieście. Była to pustynia zgliszcz i gruzów, zgoła niewyobrazalna. Dom, w którym mieszkałem – na rogu Starowiejskiej i Kazimierzowskiej – był kupą popiołów ze sterczącym kominem. Spalił się niewątpliwie od stojącej obok niemieckiej „Pantery”, zagorzałej doszczętnie wraz z załogą. (...) Na ulicy również pełno trupów żołnierzy obydwu walczących stron (...) poległych spotyka się co kilkanaście kroków...⁹⁴”.

Ogółem w akcji „Burza” w okresie 21–25 lipca 1944 r. tylko I bat./34 pp AK stoczył 8 walk z wycofującymi się oddziałami niemieckimi, likwidując 123 Niemców, zniszczono 11 niemieckich samochodów. Własne straty batalionu wyniosły 11 zabitych, 5 rannych⁹⁵. W walce zdobyto 12 rkm, 30 pm, 16 dział, około 50 koni, wozy w tym z amunicją i prowiantem⁹⁶. Akcja „Burza” na terenie obwodu Łuków zakończyła się 8 sierpnia 1944 r. W rezultacie walki z Niemcami straty nieprzyjaciela wyniosły 41 zabitych, po stronie polskiej zginęło 25 żołnierzy AK⁹⁷. Z punktu niemieckiej obrony ważnym miastem był Sokołów Podlaski. Jak ważny był to ośrodek niemieckiego systemu obrony świadczy wizytacja 4 sierpnia 1944 r. dowódcy Grupy armii „Środek” feldmarszałka Waltera Modela, który przyleciał samolotem, aby ocenić sytuację w pasie obrony XX korpusu armijnego i XXIII korpusu armijnego (dowódca gen. Otto Tiemann) w okolicach Sokołowa Podlaskiego⁹⁸. Natarcie sowieckie rozpoczęło się 9 sierpnia 1944 r., ataku na niemieckie pozycje dokonała 65. armia gen. Pawła Batowa na XX korpus armijny, który bronił Sokołowa Podlaskiego. W walkach o Sokołów udział wzięły pułki 96. dywizji piechoty gwardii gen. Siergieja Kuzniecowa. Następnego dnia wojska sowieckie zajęły Sterdyń, 11 sierpnia Kosów Lacki, Telaki, Ceranów i Maliszewę. Walki na Ziemi Sokołowskiej trwały 15 sierpnia⁹⁹.

⁹³ B. Prochenka, *Walka zbrojna z okupantem niemieckim w latach 1939–1944*, Dziewule 2010, s. 10.

⁹⁴ L. Dmowski, *Żagwie w czasie sztormu*, s. 45 (kopia zb. W. Ch.).

⁹⁵ A. Charczuk, *Związek Walki Zbrojnej–Armia Krajowa...*, s. 569.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tamże, s. 575.

⁹⁸ W. Charczuk, *Plan i przebieg...*, 151.

⁹⁹ Tamże, s. 151.

W trakcie starcia oddziałów AK z Niemcami w okolicach Rytele-Olech-ny straty niemieckie wyniosły 22 zabitych i 20 rannych, zaś polskie 2 rannych¹⁰⁰.

Akcja „Burza” na południowym Podlasiu, mimo że trwała krótko, stanowiła ważny etap działalności, sprawdzian organizacyjny w zakresie wyszkolenia, zabezpieczenia, dowodzenia i łączności. Podlaska 9 DP AK i pułki, które weszły do 8 DP AK, wykazały, że są jednostkami dobrze zorganizowanymi, dobrze dowodzonymi i stanowią ważną część Wojska Podziemnego. Wiele celów akcji „Burza” na południowym Podlasiu zostało zrealizowanych. We wszystkich obwodach południowego Podlasia akcja „Burza” miała inny przebieg niż planowane działania. Szybkie przemieszczanie się ACz i znaczne siły niemieckie uniemożliwiały bądź utrudniały realizację „Burzy”. Spośród wszystkich obwodów (Siedlce, Sokołów Podlaski, Węgrów, Mińsk Mazowiecki, Garwolin, Łuków i Biała Podlaska) największe rozbieżności w planie i realizacji nastąpiły w Obwodzie Sokołów Podlaski. Nie zdołano bowiem zdobyć Sokołowa Podlaskiego i opanować stacji kolejowej w tym mieście, ani opanować węzła kolejowego w Małkini. Wynikało to z dużego nasycenia terenu jednostkami niemieckimi i zniszczenia Sokołowa Podlaskiego, nie doszło do skomasowania sił II batalionu 22 pp AK z Bażantarni z oddziałami z lasów rucheńskich, wobec czego nie podjęto próby zajęcia miasta. Nie pozwalała na to szczupłość sił, wobec tego wszystkie dokonały zgrupowania w Bażantarni i oczekiwały nadejścia głównych sił ACz. W tym miejscu warto podkreślić, że broni starczało jedynie dla 77% żołnierzy zmobilizowanych do akcji „Burza”. Dopiero zdobycz wojenna pozwoliła na wyrównanie braków w uzbrojeniu, jak to było w Siedlcach czy Mińsku Mazowieckim, gdzie zdobyczna broń pozwoliła na uformowanie nowych plutonów. Posiadana broń pozwalała jedynie na prowadzenie działań partyzanckich i dywersyjnych, z powodu nikłych zapasów amunicji, które uniemożliwiały dłuższy kontakt ogniowy z wrogiem. Według szefa sztabu podokręgu Warszawa-Wschód, mjr. Kazimierza Sobolewskiego „Cyrus”, na jeden ckm lub lkm przypadało 300–400 sztuk amunicji, na rkm 200–400 sztuk, kb 20–40, pm 200 sztuk¹⁰¹.

Dramat żołnierzy AK na południowym Podlasiu rozegrał się po zakończeniu akcji „Burza”. Na mocy porozumienia między dowództwem 34. pp AK a dowództwem sowieckim ustalono wkroczenie pułku do Białej Podlaskiej, celem złożenia broni. Dowództwo sowieckie zobowiązało się wyposażyć pułk AK w nową, jednolitą broń. Dowódca pułku ppłk Stefan Drewnow-

¹⁰⁰ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar warszawski Armii Krajowej. Studium wojskowe*, Lublin 1992, s. 426.

¹⁰¹ J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar warszawski, [w:] Operacja „Burza”...*, s. 283.

ski „Roman” asekuracyjnie, na wypadek zerwania porozumienia przez sowie-
tów, wydał rozkaz zgromadzenia i ukrycia najlepszej broni, jaką posiadał 34
pp AK w kościele w Witorożu i w mieszkaniu chor. Stanisława Jasińskiego
„Grab” w Białej Podlaskiej¹⁰². Przepuszczenia ppłk „Romana” okazały się
słuszne, po przybyciu na wyznaczone miejsce do koszar w Białej Podlaskiej III
bat. 34 pp zdał broń żołnierzom ACz, a 11 sierpnia 1944 r. kadra dowódcza III
bat. 34 pp została aresztowana i wywieziona do Lublina. Żołnierzy osadzono
na Majdanku, razem z kadrą został aresztowany i wywieziony w głąb ZSRR
ppłk Stefan Drewnowski. Podobne sceny rozgrywały się w innych obwodach
podlaskich AK, m.in. na terenie powiatu sokołowskiego, gdzie nocą z 5 na 6
sierpnia 1944 r., po spotkaniu delegatów z gen. Właymirowem we wsi Tonkie-
le, sowiecki generał odrzucił postulat dalszej walki batalionu AK u boku ACz.
Zażądał, by wszystkie oddziały zebrały się w Bażantarni i tam oczekiwały na-
dejsia Armii Czerwonej. Zaznaczył ponadto, by osobno zgrupować oficerów
i osobno szeregowców¹⁰³. Na zwołanej naradzie w majątku Grodzisk mjr Jerzy
Sasin „Kopka”, komendant Obwodu Sokołów Podlaski, przewidując scenar-
iusz z okolic Wilna rozbrojenia i internowania żołnierzy AK przez sowie-
tów, rozkazał rozwiązać wszystkie oddziały w obwodzie, broń ukryć, zaś łączność
utrzymywać na istniejącej sieci. W momencie wejścia ACz do Sokołowa Pod-
laskiego 9 sierpnia 1944 r. mjr J. Sasin ze swoim sztabem ujawnił się przed
władzą sowiecką¹⁰⁴. Po ujawnieniu wszyscy członkowie sztabu obwodu zo-
stali aresztowani przez NKWD. Był to dramat polskich niepodległościowców
walczących przez 5 lat, następnie rozbrojonych przez jednego z aliantów, na
rzecz którego działał, wnosząc liczący się wkład zbrojny w wojnę ze wspólnym
wrogiem – Niemcami.

BIBLIOGRAFIA CYTOWAŃ

- I./SS-Panzer-Regiment 3 „Totenkopf” w bitwie panczernej pod Siedlcami 25-31 lipca 1944 r.*,
<https://www.dookolarzeszy.pl/2021/01/iss-panzer-regiment-3-totenkopf-w.html>
9 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego, pr. zbior., Pruszków 1995.
Biernacka M., *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu. Tradycje historyczne a współ-
czesne przemiany*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966.
Bór–Komorowski T., *Armia Podziemna*, Warszawa 1986.

¹⁰² A. Charczuk, *Związek Walki Zbrojnej-Armia Krajowa...*, s. 576.

¹⁰³ W. Kruszewski, *Dwa oblicza lata 1944 r.*, „Życie Siedleckie”, nr 31, 2013, s. 21.

¹⁰⁴ B. Dolata, *Indeks dat wyzwolenia niektórych miejscowości polskich w latach 1944–1945 przez Armię
Radziecką i Ludowe Wojsko Polskie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, nr 2, 1961, s. 32.

- Caban I., Mańkowski Z., *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w Okręgu Lubelskim 1939–1944 cz. pierwsza. Zarys monograficzny*, Lublin 1971.
- Charczuk A., *Związek Walki Zbrojnej–Armia Krajowa na południowym Podlasiu w latach 1939–1944*, Siedlce 2004.
- Charczuk W., *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939–1947*, Siedlce 2003.
- Charczuk W., *Obóz Narodowy w Siedlcach w latach 1939–1944*, [w:] *V wieków dziejów Siedlec*, pod red. nauk. D. Grzegorzczuka i P. Matusaka, Siedlce 2011.
- Charczuk W., *Plan i przebieg akcji „Burza” na terenie powiatu sokołowskiego latem 1944 roku*, „Sokołowski Rocznik Historyczny”, t. IV, 2016.
- Dmowski L., „Burza na Podlasiu”, „Echo Podlasia”, nr 28, 1994.
- Dolata B., *Indeks dat wyzwolenia niektórych miejscowości polskich w latach 1944–1945 przez Armię Radziecką i Ludowe Wojsko Polskie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, nr 2, 1961.
- Garbaczewski J., *Walki o Siedlce w 1944 r.*, „Tygodnik Siedlecki” Nr 32, 2017.
- Gnat–Wieteska Z., *Z dziejów „drugiej konspiracji”*, Pruszków 2009.
- Gozdawa–Gołębiowski J., *Obszar warszawski Armii Krajowej. Studium wojskowe*, Lublin 1992.
- Gozdawa–Gołębiowski J., *Obszar warszawski*, [w:] *Operacja „Burza” i powstanie warszawskie 1944*, pod red. K. Komorowskiego, Warszawa 2004.
- Grafik R., *Przywrócona pamięć*, Łuków 2013.
- Grudzień J., Hauszylid M., Juśkiewicz Z. i Kraśnicki Z., *Pierwsze dni wolności*, „Tygodnik Siedlecki” Nr 31, 1980, s. 4.
- Gryciuk F., Matusak P., *Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944–1945. Wybór źródeł*, t. I, Siedlce 1995.
- Gryciuk F., *Siedlce 1944–1956*, Warszawa 2009.
- Kempa W., *Na przedpolach Warszawy*, Siemianowice Śląskie 2008.
- Komorowski K., *Doświadczenia wojskowe polskiej konspiracji*, [w:] *Polski wysiłek zbrojny w drugiej wojnie światowej. Bilans, wnioski, doświadczenia*, Warszawa 1999.
- Kordaczuk S., *Pomnik w Łomazach*, „Echo Katolickie”, nr 22, 2008.
- Kordaczuk S., *Rozkaz udziału w akcji „Burza”*, „Echo Katolickie”, nr 45, 2010.
- Kordaczuk S., *Siedlecka księga chwały 1914–1944. Mieszkańcy regionu w walce o wolność i niepodległość*, Siedlce 2018.
- Korneć G., *Tajna oświata na Południowym Podlasiu i Wschodnim Mazowszu 1939–1944*, Siedlce 2006.
- Potryra–Kowalska J., *Konspiracja i podziemie narodowe w powiecie siedleckim w latach 1939–1950*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. 17, 2019.
- Królikowski H., *Działania wojenne na Ziemi Siedleckiej w 1944 roku*, [w:] *Z dziejów wojskowości polskiej. Księga jubileuszowa profesora Kazimierza Pindla w 70. rocznicę urodzin*, pod red. J. Gmitruka, W. Włodarkiewicza, Warszawa–Siedlce 2008.
- Kruszewski W., *Dwa oblicza lata 1944 r.*, „Życie Siedleckie”, nr 31, 2013.
- Ledwoch J., *Waffen SS–jednostki pancerne*, Warszawa 1993.
- Lewandowska S., *Ruch oporu na Podlasiu 1939–1944*, Warszawa 1976.
- Lisiewicz M., *Plan Burza*, Warszawa 1990.
- Mańkowski Z., *Okręg Lublin*, [w:] *Operacja „Burza” i powstanie warszawskie 1944*, pod red.

K. Komorowskiego, Warszawa 2004.

Matusak P., *Akcja „Burza” na Podlasiu*, [w:] *Podlasie w czasie II wojny światowej*, pod red. W. Ważniewskiego, Siedlce 1997.

Matusak P., *Europa walcząca 1939–1945*, Siedlce 2005.

Matusak P., *Generał Ludwik Bittner 1892–1960. Żołnierz i polityk*, Siedlce 2008.

Matusak P., Pawłowski E., Rawski T., *Druga wojna światowa 1939–1945*, t. II, Siedlce 2003.

Pawlak J., *Nie walczyli dla sławy i krzyży. Ośrodek I ZWZ–AK Siedlce „Sówka” 1939–1944*, Warszawa 1996.

Piskunowicz H., *Związek Walki Zbrojnej–Armia Krajowa na Podlasiu*, [w:] *Związek Walki Zbrojnej–Armia Krajowa na Podlasiu*, red. K. Pindel i A. Kołodziejczyk, Siedlce 1998.

Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej tom III Armia Krajowa, pr. zb. pod red. płk. dypl. Stanisława Lityńskiego i Adama Sawczyńskiego, Londyn 1950.

Potyrała B., Szczegóła H.– *Czerwoni marszałkowie. Elita Armii Radzieckiej 1935–1991*, Zielona Góra 1997.

Potyrała B., Szlufik W.– *Who is who? Trzygwiazdkowi generałowie i admirałowie radzieckich sił zbrojnych z lat 1940–1991*, Częstochowa 2001.

Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych, Warszawa, b.d.w.

Prochenka B., *Walka zbrojna z okupantem niemieckim w latach 1939–1944*, Dziewule 2010.

Reporterzy SS w akcji 3 DPanc. SS „Totenkopf” w walkach o Siedlce 30 lipca 1944 roku, „Militaria XX wieku” nr 6 (15) 2009.

Rozгромienie Grupy Armii „Centrum” na Białorusi, Litwie i we wschodniej Polsce, Warszawa 1956.

Sawicki T., *Działania wojenne na Podlasiu latem 1944 roku*, „Szkice Podlaskie”, 1994, z. 4.

Sawicki T., *Niemieckie wojska lądowe na froncie wschodnim czerwiec 1944 – maj 1945 (struktura)*, Warszawa 1987.

Sawicki T., *Podlasie w niemieckich planach wojennych (wiosna – lato 1944 r.)*, [w:] *Związek Walki Zbrojnej–Armia Krajowa na Podlasiu*, pr. zb. pod red. K. Pindla i A. Kołodziejczyka, Siedlce 1998.

Sikora D., *Bataliony Chłopskie w powiecie bialskim w latach okupacji hitlerowskiej*, „Rocznik Białkopodlaski”, 2000–2001, t. VIII–IX.

Sikora D., *ZWZ–AK w powiecie bialskim 1939–1944*, „Rocznik Białkopodlaski”, 2000–2001, t. VIII–IX.

Słownik biograficzny marszałków Związku Radzieckiego, t. I, Koszalin 2004.

Solnica J., *Moja walka w ZWZ–AK na terenie powiatu siedleckiego*, Siedlce 2004.

Sroka J., *Wyzwolenie Białej Podlaskiej*, „Słowo Podlasia”, nr 30, 1984.

Stańczyk H., *Działania zbrojne na Polesiu, Podlasiu i wschodnim Mazowszu*, [w:] *Działania militarne na Mazowszu i w Polsce północno-wschodniej*, red. nauk. W. Wróblewski, Warszawa 2000.

Strychalski J., *Realizacja planu „Burza”*, „Nowe Echo Podlasia”, nr 33, 1992.

Szostek A., *Moje wspomnienia*, Sochaczew 2004.

Tarkowski P., *Biała Podlaska w latach 1944–1989*, Biała Podlaska 2011.

Tyszkiewicz J., *Podlasie. Kształtowanie się nazwy i terytorium do końca XIX stulecia*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie na Terenie Województwa Siedleckiego”, 1982, z. 3.

Urban A., *Powstańcza Trylogia - „Burza” na wschodnim Mazowszu (cz. 1)*, <http://mws.org.pl/>

artykuł, powstancza trylogia--burza-na-wschodnim-mazowszu-cz-1,6008.

Wachowicz B., *To „Zośki” wiara. Gawęda o harcerskim batalionie AK „Zośka”*, Warszawa 2007, t. IV, cz. 1.

Wereszko A., *W szeregach walczącego Podlasia. Zapiski oficera Armii Krajowej i Zrzeszenia wolność i Niezawisłość 1939–1947*, Biała Podlaska 2006.

Żukow G., *Wspomnienia i refleksje*, Warszawa 1970.